

Na qaravi ni veikabula e na veikorokoro

Na veika **bula** sa dua na ka e bibi ka ra vakayagataka na tamata. Na veika bula e waitui e wili kina na ika, na vivili kei na veika bula tale eso ni waitui. Na veikabula oqo kei na vanua era vakaitikotiko kina e tiki ni dua na vanua ka ra tiko vata kina kei na veikabula tale eso me ra veicurumaki vakataki ira.

Na inaki bibi ni **qaravi ni veikabula mai e waitui** sa i koya na kena vakadeitaki me ra na bula tiko ga na veikabula taucoko e waitui. Sa kena ibalebale me da na tuvana vakavinaka na veitavi eda qarava e dela ni vanua kei na waitui. Na revurevu ni veika e vakayacori e vanua e na revuta tale ga na veikabula e waitui. Na nodra itikotiko na veimataqali ika se sasalu e waitui era na vakila na revurevu ni veika e vakayacora na Tabacakacaka ni Kau, iteitei, kelikeli, kevaka e sega ni qarauni vinaka na veivakatorocaketaki kei na benu mai na veitauni kei na veikorokoro.

Na gagadre me vakarabailevutaki na veiqaravi e dela ni qele kei na waitui e sa vakatokai me sala mai na veitokaitua ki cakau. Na mataqali veiqaravi rabailevu vakaoqo ka wili kina na qaravi tuvatuva ni vakayagataki qele, qaravi ni wai kei na veikabula kece ka vakabibitaka na vola tukutuku oqo.

Na koro ka taucoko se maucokona na kena veiliutaki era rawa ni tauyavutaka e dua na qaravi ni veikabula ka sega ni gadrevi kina na veivuke mai taudaku. Ia, na nodra **cakacaka vata** na veikorokoro kei ira na vakaillesilesi vakamatani se veisoqosoqo e na taudaku ni matanitu e na vakarawarawataka ka na vakavotukanataka na veika e gadrevi.

Na qaravi ni veikabula e na veikorokoro

Na veika bibi e na qaravi ni veikabula e waitui mai na veikorokoro sa vakaraitaki koto oqori e ra.

1. Me vakadeitaki ni dua na koro sa kila, kauwaitaka ka sa bolea me vakaitavi kina

E dua na koro me sa tiko na nona kila na bibi ni kena maroroi ni veikabula e waitui ka sa levu tale ga na nona kauwaitaka na leqa ka sa sotavi tiko. O ira na lewe na lewenivanua me ra tu vakarau tale ga me ra tutaka na qaravi ni veikabula e waitui; ka tu vakarau me cakacaka vata kei na matanitu ke sa ra sega ni qarava rawa na lewe ni koro.

Kevaka e sega oqo sa na sega kina ni yaga na cakacaka vata oqo. Me vaka ni usutu ni cakacaka vata oqo e dua na koro, sa dodonu kina me liutaka tiko na veiqaravi oqo na koro.

E dodonu me dikevi vinaka na tu vakarau ni dua na koro mai na kena itekivu – e na imatai ni bose kei ira na veiliutaki e na koro.

- Kevaka e sega ni vinaka na dikevi ni dua na koro, na veivuke e dodonu me vagolei ki na dua tale na koro ka sa vakarau tu.
- Kevaka e sa vinaka na dikevi ni dua na koro, na veitaravi ni veika me na qaravi e dodonu me veitalanoataki ka soli tale ga na gauna me ra taro kina na lewe ni koro. Ni oti oqori me toso tale na veikalawa oqo.

2. Duavata e na veiyavutu – na veika e gadrevi me yaco

Na yavutu ni veika me qaravi me ra vakaitavitaki kina na lewenikoro ka sa tiko vata kina na ivakasala mai vei koya e liutaka tiko na veivosaki. E dua na ivakaraitaki ni dua na yavutu ka qiqo ia e yavutu bibi sai koya, “me ra qarauna na qolivi ni kedra icoi mai waitui me levu ka veiganiti me ra kana kina na lewe ni koro.”

E dua na yavutu rabailevu e vaka toka oqo “*me qaravi na qele, na wai kei ira na veikabula me rawa kina na kakana kei na veika tale eso ka baleti ira na lewenivanua.*”

Na yavutu, se vica na yavutu, e dodonu me ra vakadonuya na lewenivanua ka sala vata kei na ituvatuva sa vakadavora toka na matanitu. Na kena dodonu sara, me vakayacori na veivosaki kei ira na veitabana vakamatani ka ra veiqaravi tiko e na tikina oqo ka me ra vakaitavi e na veivosaki taumada kei ira na lewe ni koro.

3. Na duavata kei na ituvatuva ni veiqaravi kei na veika me vakayacori se na veikalawa me rawati kina na yavutu.

Dina ga na veitarataravi ni veika me qaravi e na duidui e na veivanua, e dua na tikina bibi a ya, me vakadeitaki na **nodra vakaitavi na lewenivanua taucoko**.

Me vakabibitaki na nodra vakaitavi o ira na veisoqosoqo se matabose e na veikorokoro ka ra wili kina na isoqosoqo vakamarama, mata ni vei mataqali, iliuliu ni matavuvale, itaukei ni qoliqoli e na veiqoliqoli kei ira na dauqoli me rawa kina ni raba vinaka na nodra vakaitavi na lewenivanua. Oqo na gauna me veivosakitaki kina na veika me na vakayacori, kei na veilawa eso ka gadrevi me vakavotukanataki kina na yavutu.

Sa dua na ka bibi na nodra vakauqeti na lewenivanua me ra veivosakitaka na nodra leqa (baleta na yavutu) ka me ra vakatura na iwali ni leqa. Na itukutuku e na taleitaki sai koya na kilai vinaka ni veitukutuku makawa kei na itukutuku vakavuli ka ra sa tiko e na veitukutuku volai mai na SPC.

E levu na gaunisala e rawa ni muri me ra vakayarayarataki mai kina na lewenivanua me ra vakaitavi e na veivosaki ka wili kina na matanataki ni dua na ka me saravi, na nodra vakaitavi e na kena vakayacori sara ga e dua na ulutaga, na mapetaki ni veikabula kei na nodra vakatarogi o ira era tiko e na dua na veivosaki ka droinitaki kina na vunika ni leqa kei na kedra dui iwali ka ra dau vakayagataka na (LMMA, SPC/FAO/Nature Conservancy publication “A community-based ecosystem approach to fisheries management; guidelines for Pacific Island Countries*”).

Na tikina bibi me na laurai sai koya me ra duavata e na veileqa ka vaka tale ga kina na kedra dui wali ka sa veivosakitaki oti ni bera ni ra toso yani ki na cava me na vakayacori kei ‘o cei me na vakaitavi kina. E rawa ni maroroi oqo me dua na ilavelave ni **iTuvatuva**

ni Qaravi ni Veikabula mai na Veikorokoro. Na ituvatuva oqo, ka sa volai tiko e na vosa vakaviti, e sa dusimaka tiko e dua na ivola bibi me vakananumi kina na veika sa vakadonui kei na kena veilawa ka me vakaraitaki vei ira mai taudaku.

4. Me digitaki ka tauyavutaki e dua na ilawalawa lailai me ratou dikeva na vakayacori se cicivaki ni ituvatuva

Dina ga ni qaravi ni ituvatuva mai na dua na koro e dodonu me ra tokona taucoko na lewe ni dua na koro, e na gadrevi tale ga e dua na ilawalawa lailai ni lewe ni koro me nodratou itavi na kena qaravi na veika sa tuvani oti. Na ilawalawa oqo e rawa ni vakatokai me komiti ka liutaka na qaravi ni veituvatuva kei na dikevi ni kena toso. E rawa ni vakaitavi tale ga na komiti oqo e na nodra togotitaki o ira era basuka na lawa ni ituvatuva.

E rawa ni vakayagataki e dua na ilawalawa sa tiko rawa se tauyavutaki e dua na **Komiti ni Qaravi ni Veikabula e na Veikorokoro**. E dua na koro e rawa ni ra tiko kina na veiliutaki vakavanua, se o ira sa ra vakaturi mai vei ratou na veiliutaki oqori se ra digitaki mai vei ira na lewe ni koro. Na komiti oqo e dodonu me ra lewena na isoqosoqo ni marama kei ira na dauqoli. E dodonu tale ga me ra lewe ni komiti oqo eso na vakaillesilesi mai na matanitu se isoqosoqo e na taudaku ni matanitu (NGO's). E dodonu me ra sota vagauna na komiti ka me ratou cakacaka e na kena toso tiko ga ni veiqaravi ni maroroi ni veikabula.

5. Cakava! – me vakayacori na veika sa ra tiko e na ituvatuva

Na veitavi, na veilawa se iyaya ni cakacaka ka ra veiqaravi kina na iliuliu ni veikomiti me rawa ni vakavotukanataki kina na yavutu. E dua na kena ivakaraitaki, kevaka e vinaka e dua na koro me vakatabuya na qoli e na vanua ni nodra vakasucu na ika ka ra vakatabuya tale ga na qoli ka dau vakacaca vakalevu.

Na maroroi ni veikabula e waitui e rawa ni vakatulewataka me tei na wavoki na vunika ka volekata na uciwai, me taqomaka na veidogo, kei na cakau lase e na kena dusimaki na **Iqoliqoli Maroroi**.

Oqo eso na veika ka rawa ni vakayagataki – ka rawa ni duidui na veika me vakayagataki tale ga me rawati kina na yavutu

6. Me dikevi me laurai ni sa vakayacori tiko na itavi me qaravi

E dodonu me dikevi ni sa vakayacori tiko na itavi e dodonu me qaravi ka me laurai vata na toso ni qaravi niveikabula e na dua na koro. Oqo e kena ibalebale me vaqarai na isau ni taro me vaka oqo.

- Sa ratou bose vagauna tiko na **Komiti ni Qaravi ni Veikabula e na Koro**?
- Vakacava na Komiti sa ratou tokoni tiko mai vei ira na veiliutaki e na koro? Lotu? Lewenivanua?
- Vakacava o ira na lewenivanua era sa rokova tiko na lawa sa tauyavutaka na komiti?
- Sa ratou raica tiko na komiti na kena muri na veilawa sa vakadonui oti?

7. Dikevi ni sa cici vinaka tiko na ituvatuva

E dodonu tale ga me dikevi ka laurai na toso ni qaravi itavi ni sa muria tiko na gaunisala me rawati kina na inaki ni yavutu. Kevaka e sega oqo ia me vakayacori eso tale na cakacaka.

Oqo e na vakavuna me vakasaqarai eso tale na isau ni veitaro me vaka oqo.

- Vakacava na vakatabui ni iqoliqoli sa mana tiko? Sa levu cake tiko na iwiliwili ni ika?
- Vakacava na vakayagataki ni lawa niqoli sa vakatubura tiko na iwiliwili ni ika?
- Vakacava na vakatabui ni qolivi ni so mataqali ika sa vakalevutaka na iwiliwili ni ika?
- Sa katoa cake tikona qoli se sa lailai sobu?

Kevaka e sega ni cakacaka vakavinaka tiko na veika sa lalawataki eso na lewa e rawa ni vakayagataki. Oqo e vakatokai na “veiqaravi sa veisautaki” – a ya, na kena tovolei e dua tale na lalawa ka me dikevi kevaka sa cakacaka tiko; kevaka e sega tiko ni laurai na kena yaga e rawa ni vakadikevi tale eso na ka me veivuke kina.

Na qaravi ni veikabula e na veikorokoro

Na toso tiko ni veitokoni

Dua na vakasama oqo, kevaka e dua na koro e qarava vinaka tiko na veikabula e nona iqoliqoli ka sa rawa ni laurai na kena yaga, na qaravi ni veikabula e dodonu me toso tiko ga vakataki koya. Ia, e na kena cakacakataki era na raica na veikorokoro, ni na vinaka na nodra veitaratara vakawasoma kei ira na veitabana mai taudaku e na veiyabaki mai muri.

Kevaka e dua na tabana mai taudaku sa vakaitavi kina e na taura e vica na yabaki na veisiko vakagauna ki na dua na koro me rawa ni vakadeitaka na nodrau veiqaravi vata. Sa dodonu kina me tuvani toka e dua na lalawa ni gauna me na mai cava kina na veiqaravi vata oqo ka me toso vakamalua na vakacavari ni cakacaka vata oqo me tarova na kena cava vakasauri na veitokoni oqori ki na dua na koro.

Na vakatetei ni qaravi ni veikabula kina veikorokoro tale eso

Na vakateteini ni veika vinaka sa kunei ki na veikorokoro tale eso, o ira na veiliutaki mai na dua na tabana kei ira na veiliutaki mai na dua na koro me rau na raica na kena tabaki vakawasoma e na pepa mai na imatai ni veikoro dauqoli me tauyavutaki kina na qaravi ni veikabula e waitui.

Na veivakatarogi e na retio mai vei ira na veiliutaki kilai mai na imatai ni koro sa dua na gaunisala vinaka ni kena vakatetei yani na itukutuku oqo ki na veikorokoro tale eso. Kevaka e tiko na ilavo, na nodra veisiko vakataki ira na veikoro sa na dua na gaunisala e na veivakauqeti sara vakalevu ki vei ira na veikoro tale eso me ra tekivuna na qaravi ni veikabula.

Veitalia na kena buli se vaqacacotaki ni veilawa, na qaravi ni veikabula e waitui e na qai maucokona ga ke ra sa raica na lewenivanua e na dua na koro ni sa **nodra itavi dina oqori**.

SECRETARIAT OF THE PACIFIC COMMUNITY
BP D5 • 98848 NOUMEA CEDEX • NEW CALEDONIA
Telephone: +687 26 20 00
Facsimile: +687 26 38 18
Email: cfpinfo@spc.int
<http://www.spc.int/fame>

The Locally-Managed Marine Area (LMMA) Network

Improving the practice of marine conservation

Email: info@lmmannetwork.org
<http://www.lmmannetwork.org>

Na tiki ni ivola tukutuku oqo a vakarautaka ko Michael King vata kei na itukutuku kei na kena vakalewai (se raici lesuvi) mai vei Mike Batty, Lindsay Chapman, Ian Bertram, Hugh Govan, Simon Albert, Etuati Ropeti, Being Yeeting, Kalo Pakoa, Aymeric Desurmont, Maria Sapatu, Simon Foale, Ron Vave, Toni Parras, Jovelyn Cleofe, Alifereti Tawake, Wendy Tan, Stacy Jupiter, Pip Cohen, Tom Brewer, Tevi Maltali, James Comley, Victor Bonito, Magali Verducci, Julien Grignon, Semisi Meo kei Michael Guilbeaux.